

תוכן העניינים

	תודות	6
	על הספר	7
רקע אישי	פרק ראשון	8
תהליך למידה ארוך	פרק שני	22
איך נבנה האוסף	פרק שלישי	74
חלוקות מבניות בתוך האוסף	פרק רביעי	84
הצילום בארץ משלהי המאה התשע־עשרה ועד אמצע המאה העשרים	פרק חמישי	104
הצילום בישראל מאמצע המאה העשרים ועד סוף שנות השישים	פרק שישי	148
המשכיות וחדשנות, משלהי שנות השישים ועד סוף שנות השבעים	פרק שביעי	192
המגוון בסוף המאה	פרק שמיני	204
פרשנות	פרק תשיעי	234
הערות סיכום	פרק עשירי	262
	מבטים נוספים	265
	רשימת מקורות	388

ספר זה מוקדש לאוסף שלי, אוסף של הצילום המקומי. לאורך תהליך הקיטלוג שלו, שהיה תכופות מכאני ומתיש, הבנתי כי הדימויים שבאוספי אינם מתאימים בקלות למסגרת הכללית של ההיסטוריה הישראלית. במקומה הם הציעו מבט אינטגרלי של היסטוריות מצולמות של כל הקבוצות החיות בארץ. הידיעה שהדבר נבע מתוך הדימויים שמצאתי בשנות האיסוף מעוררת עניין תרבותי. המבט המקובל רואה מבוי סתום, שבו כל קבוצה לאומית שבה וחוזרת על הנרטיב שלה. לעתים האחר נכלל בנרטיב הזה כאויב, או שהנרטיב מתעלם, מטשטש או מעוות את האחר. אולם כאשר ממיינים את הצילומים על פי סדר כרונולוגי, מעבר למושגים הקבועים מראש, לוכד את העין מגוון העמים והקבוצות החיים כאן. כל קבוצה ותת-קבוצה היא בעלת אורח חיים, מנהגים, לבוש ומסורות מסוימים. מגוון רחב של צלמים מאפשר לנו לראות את נקודת המבט הרחבה הזאת.

התפתחותו של אוסף הצילום שלי מקבילה לתהליך המודעות שלי, שהוביל אותי להציע, בקווים כלליים, סינתזה כרונולוגית וסגנונית של הצילום המקומי. מסע האיסוף שלי הוא סיפורם של אנשים רבים בעלי רקע היסטורי משותף הקשור לארץ זו. הוא הדגיש את ההתוודעות לא רק להיסטוריה, אלא גם לאפשרות של הצילום להקיף את עצם מרקם החיים. הייתי רוצה להאמין כי הדיכוטומיה של שני העמים בארץ הזאת אינה יכולה להיפתר עד שנביט זה בזה במבט מכיל של היסטוריה משותפת, ובכללה ההיסטוריה של הצילום.

הספר הוא תוצאה של מאמץ משותף של שני סוגים של בחירות אישיות: שלי ושל כשישים כותבים שהזמנתי לכתוב כאן, אשר כל אחד מהם מוסיף קול אישי לפסיפס המורכב של הארץ הזאת. בנדיבותם, כותבים אלה טענו בידע רחב, בפרשנות ובתשוקה את הדימויים שבחרו לתאר. הייתה לי הזכות לפגוש כמעט את כל הכותבים באורח אישי, וכולם קידמו את פני בברכה. זה מסע שאזכור לעד. רבים נמשכו לתצלומים מן השנים שלפני הקמת המדינה, הגיבו לזמן ולמקום מנקודת מבט אישית מאוד, ולעתים תיארו את אבותיהם או את זיכרונות ילדותם. אני בטוחה שהמתאימים מכול לכתובה על דימויים אלה הם האנשים שחיים כאן, יהודים וערבים. הם מודעים יותר מזרים לעבר ולהווה הסבוכים שלנו. הטקסטים שלהם יוצרים מיזוג ושילוב החורג אל מעבר לדימויים, ואני עדיין מאמינה באפשרות של עתיד טוב יותר. הרעיון לספר הזה מבוסס על קטלוג של מוזיאון ויקטוריה ואלברט הלונדוני מן התערוכה *Personal Choice* (מ-1983): חגיגה של צילומי המאה העשרים, שנבחרו על ידי צלמים, ציירים וסופרים – את הספר-הקטלוג הזה קיבלתי מטים גידל.

תהליך למידה ארוך

במהלך לימודי האקדמיים בארצות הברית, בשלהי שנות השבעים, נחשפתי לאוספי מוזיאונים גדולים בארצות הברית ובבריטניה, אבל לא ידעתי דבר על תולדות הצילום הישראלי. בשנות השמונים התעורר עניין בינלאומי רב בצילום מהמאה התשע-עשרה, שכלל גם את המזרח התיכון ואת פלשתינה. "סותביס" התמחו במכירות פומביות של יצירות מהמאה התשע-עשרה, אבל רק כעבור זמן מה הבנתי שרוב הדימויים נוצרו למען אנשי המערב, על ידי צלמים שצילמו בעבור מי שהגיעו לאזור כתיירים, צליינים, חוקרים או מגלי ארצות.

הדפסי אלבומין (albumen prints) של הארץ, שנעשו על ידי האירופאים וכמה צלמים מקומיים, סקרנו אותי במיוחד. הדימויים היו כל כך רחוקים מן ההווה, ולעתים קרובות האתרים שצולמו נראו שונים בתכלית ממראיתם היום. בדיעבד הבנתי שאני בעצם אוספת דימויים של ארץ הקודש כפי שנתפסה בהקשר של התיאולוגיה הנוצרית. אלה היו תצלומים שנמכרו לתיירים נוצרים שחיפשו תיעוד של המקומות שבהם חי ישוע, שוטט ולימד, וגם קיוו לחשוף סודות ארכיאולוגיים. הדימויים הם סמנים רב-שכבתיים, ופרשנים בני ימינו עשויים למצוא בתצלומים

צלם לא ידוע, קבוצת צליינים, ירושלים, 1900 בקירוב, הדפס אלבומין, 19x23.5
 "הקבוצה צולמה על ידי כומר ארמני. עמק יהושפט".

סטודיו אמריקן קולוני, כמרים קופטים, ירושלים,
1900 בקירוב, הדפס אלבומין, 21x27.3

המוקדמים רומנטיקה ונוסטלגיה, ואולי גם ניצול קולוניאליסטי. התצלומים משקפים את תקופתם ומשמרים לדורות הבאים את האמיתות שלהם, שאנו בהווה חייבים לנסות ולהניח בהקשר המתאים. הדימויים קשורים לאתרים שבהם ביקרו עולי רגל; יומנים או ספרים תיארו את המזון, החפצים, כלי האוכל והמצעים – כולם באוהלים, כמובן. זו הייתה תקופה שהועשרה בדימויים, אבל לעתים קרובות טשטשו התיאורים את ההקשר המתאים. זמן רב עבר עד שלמדתי, למשל, על הרקע הגיאוגרפי – האימפריה העות'מאנית, הפוליטיקה, האוכלוסיות השונות, השפעת המהפכה התעשייתית והאופן שבו ספינות הקיטור עודדו את צמיחת התיירות המקומית.

תוך כדי האיסוף שאלתי את עצמי אם היה בכלל צילום מקומי, והאם היה שוק פנימי לדימויים מצולמים; אם כן, מי היו הצלמים, והאם הם השאירו אחריהם ארכיונים? השאלות הללו הניעו אותי לחקור את היסטוריית הצילום המשותפת שלנו. תהליך הגילוי לווה בביקור בתערוכות, בכתיבה ובפגישות עם צלמים. בראשית דרכי, המחקר שלי כלל שעות ארוכות בספריות ובארכיונים. האינטרנט שיפר לימים את הנגישות של החומר.

שלא כמו כמה חוקרים אחרים, חשבתי שהצלמים שלא היו תושבי הארץ והיצירות שלהם שקדמו ליישוב היהודי החדש הם חלק חיוני מן ההתפתחות המורכבת והמגוונת של המדיום בארץ. תולדות הצילום המקומי משתרעות על פני תקופה ארוכה, תחת שלושה שלטונות – העות'מאני, הבריטי וכעת הישראלי. ההתבוננות בתצלומים של הארץ מאמצע המאה התשע-עשרה והלאה חושפת קליידוסקופ של דימויים המבטאים חברה רבת-תרבותית ומגוונת מבחינה אתנית. לא יכולתי לתאר לעצמי שהצילום יוכל להיות מורכב ורב קישורים כל כך.

שלושה מן המאמרים המוקדמים על הצילום המקומי כתב הצלם וההיסטוריון טים גידל בראשית שנות השבעים לספרי השנה של האנציקלופדיה **יודאיקה**.³ מאז המחקר הלך והתרחב ללא הרף, והסריקה הממוסדת של אוספים שהחלה לאחרונה עשויה לעודד את המחקר בתחום. העבודות האקדמיות הראשונות שנגעו לראשית הצילום בארץ החלו להתפרסם בשנות השמונים של המאה שעברה, עם מחקרו של איל און על צלמים שאינם תושבי הארץ.⁴ ב-1985 פרסם ישעיהו ניר ספר מקיף, *The Bible and the Image*, שבו הגיע בפרק האחרון אל ראשית הצילום היהודי בארץ.⁵ ספר נוסף, **ירושלים, דיוקנה של עיר בתמורה**, בעריכת איל און ודרור רמן, ראה אור באותה שנה.⁶ ב-1988 פרסם ניסן פרץ, שהיה אז אוצר הצילום במוזיאון ישראל, את המוקד **מזרח: צילום מוקדם במזרח התיכון**, אסופה של צלמים מ-1835 ועד 1885.⁷

.3 Gidal 1973; 1974; 1975

.4 Onne, 1980

.5 Nir, 1985

.6 און, 1985.

.7 פרץ, 1988.

דורות שפיץ, צהריים, סיני, 1971, הדפס כסף, 49.3x49.6

מיכה קירשנר, "אמת דיברתי", דיוקן עצמי, 2007, 100 אחוז כותנה ללא חומצה, 30x30 (באדיבות צופית קירשנר)